

scientific works of the radiobiological direction in the Ukrainian X-ray Academy.

Keywords: the history of radiobiology, medical radiobiology, ionizing radiation, x-rays.

Майдебуря О. П., кандидат биологических наук, доцент, докторант, НУБиП (Украина, Киев), siteparig@mail.ru

Предпосылки формирования радиобиологических исследований в Харькове и начальный период их становления

Целью настоящей работы было проведение историографического анализа формирования исследований с медицинской радиобиологии и начального периода их становления в Харькове. Для достижения цели использовали методы историко-научного анализа с принципами историзма, объективности и системности.

В 1896 г. было положено начало сотрудничества физиков Харьковского технологического института и профессоров медицинского факультета Императорского Харьковского университета, увенчавшееся рядом радиобиологических исследований и радиобиологии на территории современной Украины в Харькове. В развитии рентгенологических и радиобиологических исследований в Харькове большую роль сыграли научные общества. Большая заслуга в развитии рентгенологии и радиобиологии на территории современной Украины принадлежит С. П. Григорьеву. По его инициативе в 1920 г. в Харькове была организована первая в СССР Рентгеновая академия, ставшая впоследствии всеукраинским центром радиобиологических исследований.

Таким образом, начало радиобиологических исследований в Харькове было положено в Императорском Харьковском университете. Неоценимый вклад в развитие радиобиологии внесла деятельность Общества медицины и гигиены при Императорском Харьковском университете и Харьковского медицинского общества. Дальнейшее развитие радиобиологических исследований связано с деятельностью Всеукраинской рентгеновской академии.

Ключевые слова: история радиобиологии, медицинская радиобиология, ионизирующее излучение, рентгеновские лучи.

* * *

УДК 94:355.311.97(477)“1941/1944”

Васильчук Г. М.

доктор исторических наук, профессор, завідувач відділу аспірантури і докторантури, Запорізький національний університет (Україна, Запоріжжя), historyhena@mail.ru,

Бондаренко В. Г.

кандидат исторических наук, докторант кафедры всемирной истории та міжнародних відносин, Запорізький національний університет (Україна, Запоріжжя), vobondarenko@yandex.u

КОЗАЦЬКІ КОЛАБОРАЦІОНІСТСЬКІ ФОРМУВАННЯ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ У 1941–1944 РР.

Метою статті є дослідити вільнокозацькі колабораціоністські формування на окупованих територіях України у 1941–1944 рр. Завданнями статті є проаналізувати спроби вільнокозацької еміграції відродити рух на окупованих територіях України; визначити основні колабораціоністські формування та місця їх дислокації; вивчити їх діяльність, склад та наслідки їх застосування; розглянути їх місце у системі колабораціоністських формувань на службі нацистів. Джерельною базою статті стали архівні фонди українських та зарубіжних архівів, періодична преса того часу, документи особистого походження. У статті застосовані загальнонаукові методи – історизму, об'єктивності та системності, а серед спеціальних історичних методів – проблемно-хронологічний, порівняльний, генетичний методи.

Ключові слова: український вільнокозацький рух, колабораціонізм, козацькі частини, Друга світова війна, окуповані території України у 1941–1944 рр.

Політичний вибір, який зробили представники російської, української і козацької еміграції напередодні нападу нацистської Німеччини на СРСР зумовив те, що вони протягом 1941–1945 рр. співробітничали з окупантами. Актуальність проблеми колабораціонізму обумовлена не тільки її науковою складністю і контроверсійністю, але і політичною складовою проблеми. Різні політичні сили намагаються використати її як у міжпартійній боротьбі так і у вирішенні міждержавних відносин. Поява нових незалежних держав на теренах бувшого СРСР, також актуалізувала історію національно-визвольних рухів які боролися за їх розбудову у роки війни. Тому співробітництво таких

рухів з нацистською Німеччиною викликає проблеми у створенні національного історичного міфу, національної ідеології та державної політики у сфері національної пам'яті. Виходячи з цього історики країн СНД визнають актуальність і складність проблеми та необхідність подальшого її вивчення. Причому на основі об'єктивності, неупередженості та професіоналізму.

Новим етапом у дослідженні проблеми колабораціонізму, у тому числі і козацького, стали дослідження вчених які були створені в останні два десятиліття. Зазначимо, що у першій половині 90-х рр. ХХ ст. почали розроблятися нові теоретико-методологічні підходи до проблеми і новий понятійний апарат. Такими були дослідження М. Ковалю, де певна увага була приділена темі колаборації та боротьбі українського національно-визвольного руху [1; 2]. Опрацьовуючи питання участі українців у Другій світовій війні українські історики почали звертати увагу і на тих українців, які воювали не тільки у лавах Червоної Армії і радянських партизан, але і на боці країн антигітлерівської коаліції і Збройних сил нацистської Німеччини [3; 4]. Російські історики почали вивчати козацькі формування які воювали у лавах Вермахту і військ СС. Необхідно звернути увагу на статті К. Александрова [5; 6]. Він ввів до наукового обігу багато нових джерел і розробив нові підходи до проблеми, але незавжди дотримувався об'єктивності і неупередженості у відношенні до козаків – колаборантів.

Друга половина 90-х рр. характеризувалася не тільки значним зростанням обсягу фактів, але і створенням перших комплексних праць на нових теоретико-методологічних основах повністю присвячених проблемі співпраці населення СРСР і еміграції з нацистами. Досліджується окупаційний режим на території козацьких земель та особливості становища населення на цих окупованих землях [7]. Першою з дисертаційних робіт на нових концептуальних основах із залученням нових архівних джерел, стала праця С. Дробязка [8]. У цьому дослідженні певна увага була приділена і козацьким формуванням. Тематика пов'язана з козацьким колабораціонізмом все більше привертає увагу дослідників [9–11]. Аналізуються аспекти проблеми щодо причин, передумов, періодизації та бойової діяльності окремих козацьких формувань у складі Вермахту і СС.

На переломі ХХ–ХХІ ст. з'являється низка робіт які зробили значний внесок у дослідження вищезазначеної проблеми. У монографії О. Окорокова на значній джерельній базі і з нових позицій досліджувалися антирадянські формування у складі збройних сил нацистського блоку [12]. Є. Кринко продовжував досліджувати життя на окупованих територіях Кубані, у тому числі і прояви колабораціонізму [13]. Неординарні підходи до вирішення проблеми були продемонстровані науковцями які намагалися по-новому подивитися на історію війни у збірнику “Между Россией и Сталиным”, хоча їх висновки незавжди були обґрунтовані і залишаються дискусійними [14]. У 2005 р. публікуються узагальнюючі праці відомих дослідників колабораціонізму К. Александрова і С. Дробязка. Значна увага в них приділяється питанням козацького

колабораціонізму [15; 16]. Комплексні дисертаційні дослідження проаналізували ідеологію, причини, наслідки і конкретні прояви козацького колабораціонізму у роботах Л. Табунчикової та П. Крикунова [17; 18]. Значний внесок серед українських істориків у дослідження проблеми колабораціонізму на території рейхскомісаріату “Україна” та військової зони в період Другої світової війни зробила В. Шайкан [19]. Аспект проблеми щодо козацького колабораціонізму досліджували не тільки вчені України та Росії. Значну увагу зарубіжні науковці приділили участі козацьких формувань у війні на боці Вермахту і СС. Аналізувалися причини, організаційна структура, озброєння, бойові дії, тактика і навіть повсякденне життя козаків на службі гітлерівців. Вивчалася політика нацистів по відношенню козацтва та її наслідки [20–22]. Значне зростання наукових знань з проблеми козацького колабораціонізму не стосувалося українського вільнокозацького руху. Тільки у монографії А. Боляновського певні сюжети були присвячені українським вільнокозацьким колабораціоністським формуванням [23]. Після публікації його книги не з’явилася статей, дисертацій, монографій де б детально розглядалися колабораціоністські формування Вільного козацтва на окупованих територіях України. Не розширювалася і джерельна база з цього питання. Таким чином, історіографія з теми є різноманітною і охоплює значну кількість аспектів проблеми. З іншого боку, вона є контроверсійною, а дискусії вчених гострими і часто-густо політично заангажованими. Колабораціонізм на козацьких землях Дону, Кубані і Тереку, а також серед козацької еміграції знайшов достатню увагу російських і зарубіжних дослідників. Інше становище з українським вільнокозацьким рухом. Цей аспект проблеми залишається недостатньо дослідженим і потребує подальшої уваги істориків.

Метою статті є дослідити вільнокозацькі колабораціоністські формування на окупованих територіях України у 1941–1944 рр. Завданнями статті є проаналізувати спроби вільнокозацької еміграції відродити рух на окупованих територіях України; визначити основні колабораціоністські формування та місця їх дислокації; вивчити їх діяльність, склад та наслідки їх застосування; розглянути їх місце у системі колабораціоністських формувань на службі нацистів. Джерельною базою статті стали архівні фонди українських та зарубіжних архівів, періодична преса того часу, документи особистого походження.

Перед тим, як проаналізувати діяльність українського вільнокозацького руху на окупованих територіях України у 1941–1944 рр., звернемо увагу на два впливових фактора. По-перше, з метою зруйнувати СРСР і нацькувати один народ на інший нацисти намагалися чітко розділити національні групи та політику по відношенню до них. Спроби українських емігрантських організацій і місцевого українського населення, навіть з метою підтримати окупантів відродити козацтво, попадали у незрозуміле двозначне становище: українські козаки це українці, чи належать вони до козацтва? Яку політику проводити стосовно до них? Політика нацистів по відношенню до цих двох національних груп дуже різнилася. Козаки навіть були визнані частиною

арійської нації, а українці залишалися неповноцінними слов’янами. По-друге, напередодні 22 червня 1941 р. більшість територій України та козацьких регіонів знаходились у складі СРСР, тому більшість учасників козацьких формувань 1917–1923 рр. були знищені, репресовані або залякані. Тільки на недавно інкорпорованих радянських територіях антикомуністичний рух ще зберігався. Таким чином, тільки емігрантські організації могли посприяти створенню козацьких формувань на окупованих територіях на початку війни.

З перших днів війни емігранти намагалися створити військові частини та разом з німецькими військами брати участь у бойових діях. Українська військова еміграція спробувала об’єднатися під дахом Української генеральної ради комбатантів, ініціаторами створення якої були М. Капустянський та М. Омелянович-Павленко. До себе вони закликали приєднатися всіх вояків – українців, правда було зрозуміло, що головну роль у цьому відіграє ОУН. Тому з самого початку гетьманці і уенерівці виступили проти М. Омеляновича-Павленка. Він не залишав ідеї про відновлення Вільного козацтва. В “Обіжнику” від 15 вересня 1941 р. М. Омелянович-Павленко так обґрунтовував необхідність відновлення Вільного козацтва: “...Хтось на базі згаданого морального кодексу мусить перебрати на себе: фізичне виховання нації, народно – санітарну справу, порядок і спокій в селах, позашкільну освіту, товариську матеріальну допомогу, і в кінці, виховання юнацтва. – Це, по моїй думці, має перебрати на себе Інститут Вільного Козацтва (не станового). Тим самим вирішена була б і проблема козацька, бо виконати ці завдання в широкому мірілі зможуть лише дійсно Лицарі Духа, якими були в старі часи кращі сини Козацтва...” [24, с. 700]. На основі таких думок М. Омелянович-Павленко та інші представники української військової еміграції намагалися одержати від німців дозвіл на формування українського війська. Один із представників військової еміграції у Польщі повідомляв генералу В. Петріву, що уряд УНР в екзилі розробив програму створення українського війська і звернувся до нацистського керівництва. Він повідомляв про поїздку М. Капустянського і М. Омеляновича-Павленка до Берліну, де вони намагалися домогтися створення українських військових частин, як союзників Вермахту. Їм було відмовлено в цьому [25, арк. 153].

Волинь протягом міжвоєнної доби та у 1939–1941 рр. була центром вільнокозацького руху на західноукраїнських землях. Виходячи з цього, Український національний козацький рух (УНАКОР), який діяв на еміграції, з перших днів війни намагався надіслати туди своїх представників і відродити осередки. Про це свідчить звіт І. Берчака-Волошина про перебування на Волині у липні–вересні 1941 р. У другій половині липня 1941 р. він ще з декількома членами УНАКОР від’їхав на Волинь. І. Берчак-Волошин здійснив поїздку за маршрутом Володимир, Горохів, Дубно, Здолбунів, Рівне і Костопіль. За його інформацією становище було складним так як прихильники С. Бандери вороже ставилися до УНАКОР і навіть намагалися фізично знищити його представників. Так були вбиті члени УНАКОР Загоровський і Василь Тюба, останній залишився для праці на Ковельщині. Само-

го окружного отамана намагалися представники бандерівців заарештувати у м. Володимирі–Волинському і відібрати відозви та портрети І. Полтавця–Острияниці. На Горохівщині де народився І. Берчак–Волошин, йому вдалося перетягнути станиці на свій бік і відновити їх діяльність. Це ж саме відбулося на теренах інших повітів. Одночасно проходило зібрання коштів на фонд УНАКОР. На 18 серпня 1941 р. на Горохівщині було зібрано 763 злотих. Як і до війни негативні явища руйнували організації УНАКОР. Прикладом цього була суперечка між окружним отаманом та генерал–осавулом П. Терещенком з приводу кандидатури Є. Горошка, який підписав відозву УНАКОР. І. Берчак–Волошин навіть заборонив розповсюджувати частину примірників цієї відозви. Він також посилаючись на складну ситуацію на Волині звертався з проханням про приїзд І. Полтавця–Острияниці на Волинь. У іншому випадку запропонував призначити наказного отамана на окуповані території України у якості якого висував В. Совенка [25, арк. 123 – 123 зв]. Він був відомим учасником національно–визвольної боротьби на Катеринославщині у 1917–1919 рр. Організатор Вільного козацтва, повітовий комендант, один з представників штабу А. Гулого–Гуленка, учасник Зимового походу, як політичний референт. Зрозуміло, що він користувався повагою та довірою особливо в середовищі прихильників УНР. Зазначимо, що складні політичні умови на Волині та жорсткий конфлікт з прихильниками С. Бандери залишали для членів УНАКОР дві можливості: або вступити до лав окупаційних поліцейських формувань і адміністративних органів, або вести збройну боротьбу власними силами проти окупантів і бандерівців.

Зупинимося на спробах окупантів та членів вільнокозацького руху створити організації та колабораціоністські збройні формування на інших територіях окупованої України. На Дніпропетровщині вже восени 1941 р. почалося формування загонів Вільного козацтва і закладення організацій УНАКОР. В. Совенко (псевдонім – Філоненко) прибув на Дніпропетровщину і почав організаційну діяльність, але праця з створенню організацій була невдалою і він переїхав у село біля ст. П'ятихатки, де і продовжив роботу [26, с. 98, 99]. Важливий вплив на події відіграли учасники вільнокозацького руху на Катеринославщині у 1917–1923 рр., які не перебували на еміграції, а були репресовані або переховувались на терені СРСР. Вони повернулися на місця свого колишнього проживання і вступили на службу до адміністративних і поліцейських органів окупантів. Серед них, відзначалися колишні учасники Просвіти та Вільного козацтва з с. Мануйлівки, такі як М. Зеленський, К. Чернета, П. Чернета, І. Дуб. Вони почали створювати з наказу гітлерівців колабораціоністські частини у районі Дніпропетровську, Кривого Рогу, Кременчука. Були створені навіть старшинські школи з колишніх командирів Червоної Армії. Сформовані частини перекидалися у район м. Луцьк, а найбільш перевірені для боротьби з партизанами у Самарські ліси. У Новомосковському районі Дніпропетровській області діяв антипартизанський загін у 150 осіб на чолі з С. Петренком. Інший відділ у Перещепинському районі нараховував до 100 осіб. Необхідно зазначити, що до цих формувань

була оголошена мобілізація, а ті хто відмовлявся опинялися у концтаборах. Про це повідомляли навіть органи радянської безпеки [27]. В іншому розвідувальному донесенні М. Хрущову від 23 січня 1942 р. згадувалося, що на Дніпропетровщині сформована організація “Вільного козацтва”. З неї почав формуватися козацький корпус на чолі з генерал–лейтенантом Корнеєвим, який начебто перейшов на бік німців на початку війни. На цей час ми не знайшли прізвища Корнеєва серед радянських генералів, які опинилися у полоні. Немає його і серед генералів – емігрантів: російських, українських, козацьких. Тому важко сказати, чи існував такий генерал насправді, чи це помилка радянської розвідки. Далі повідомлялося про бої з партизанами у районі між Новомосковськом та Павлоградом [28, арк. 25–31]. Про подальшу долю цих формувань нам невідомо, лише у документах радянських партизан згадується про діяльність 159–го охоронного козацького батальйону, важко сказати, чи він представляв Українське Вільне козацтво, чи складався з донських, кубанських та терських козаків [29, л. 66].

Узимку 1941–1942 рр. органи радянської безпеки та партизани повідомляли про формування різноманітних колабораціоністських частин, які у своїй назві мали слово “козачі”. Серед них вільні козаки, українські козаки, добровольчі козацькі полки та ін. Вони формувалися з вільнокозацьких та місцевих мешканців як на добровільних засадах, так і примусово. Вояки цих частин були обмундировані у радянські військові однострої інколи з атрибутами козацької символіки та різноманітними емблемами жовто–блакитного кольору. озброєння цих частин складала радянська стрілецька зброя. Застосовували їх окупанти для охорони шляхів сполучення, важливих об'єктів, боротьби з партизанами. Подібні формування діяли біля ст. Лозової, м. Олександрії і м. Києві [28, арк. 25–31]. З українців Ковельського повіту був сформований 103–й охоронний батальйон “Шума”. Крім добровольців була оголошена мобілізація української молоді по 5 осіб із села. Активну участь у формуванні брав І. Берчак–Волошин і навіть за деякими даними був його командиром. За іншими – батальйоном командував бувший майор Армії УНР Рудник, а німецьким командиром став Штерн. Місце дислокації українського охоронного куреня знаходилося у Мацієві. Серед старшин були сотники Армії УНР Дзюблик, Семенюк і Марковський. Курінь почав діяти у червні 1942 р. і був розформований у лютому 1943 р. Частину його вояків склали білоруси та поляки. Особовий склад 103–го охоронного батальйону застосовувався в каральних акціях проти радянських партизан на Волині і в Білорусі [23, с. 137]. Радянськими партизанами був захоплений і страчений або загинув у бою наприкінці 1942 р. організатор та керівник УНАКОР І. Берчак–Волошин [30, л. 193 об].

На Поділлі активно розгорталося формування колабораціоністських вільнокозацьких частин під опікою І. Омеляновича–Павленка. Наприкінці грудня 1941 р. ним був створений 109–й український охоронний курінь. Генерал командував ним за одними даними до січня 1943 р., за іншими – до червня місяця того ж року. Курінь складався головним чином з офіцерів – емігрантів, підстаршин – емігрантів і вояків Червоної Армії, стрільців – військовополонених та місцевих

мешканців. Емігранти пішли на службу до окупантів головним чином з ідейно-політичних причин, військовополонені і місцеві мешканці не тільки добровільно за ідею, але і щоб уникнути полону і вивозу на примусові роботи до Німеччини. Органи державної безпеки і радянські партизани уважно сліdkували за цією колабораціоністською частиною. НКВС УРСР 20 жовтня 1942 р. інформувало, що у березні 1942 р. у районі Вінниці почалося формування загонів Вільного козацтва з дезертирів і військовополонених, але після озброєння частина їх покинула німців і почала партизанську боротьбу [31, арк. 31]. У спецповідомленні НКДБ УРСР від 14 вересня 1943 р. наголошувалося на значних втратах 109-го батальйону під час бойових дій проти партизан до 120 осіб. Загальна чисельність складала у різні періоди цієї військової частини від 350 до 700 осіб [32, арк. 123–124]. Значним формуванням Вільного козацтва у складі Вермахту став 57-й охоронний полк 213-ї охоронної дивізії, хоча офіційно у німців він рахувався тільки 3-м козацьким батальйоном у складі полку. На Сумщині створення вільнокозацьких частин почалося влітку 1942 р. За даними радянської розвідки 7 липня 1942 р. у м. Шостці було 350 вільних козаків, у Конотопі – 1 000, у Глухові – 400 козаків [33, арк. 3–36]. Підрозділи цього полку у складі двох стрілецьких батальйонів та кавалерійського ескадрону вели бойові дії проти радянських партизан на Орловщині у м. Суземки. Пізніше полк діяв у Білорусі і навіть брав участь у придушенні Варшавського повстання у 1944 р. [23, с. 177].

Отже, український вільнокозацький рух на еміграції підтримав у війні нацистську Німеччину і створив колабораціоністські формування на окупованих територіях України. Спроби створити вільнокозацькі осередки дали деякі наслідки на Волині і Дніпропетровщині, але організації були нечисленні. Гітлерівці не дозволили створити, на відміну від представників Дону, Кубані і Тереку, великі військові формування. Найбільшими серед колабораціоністських формувань були батальйони. Особовий склад був набраний з військовополонених та місцевого населення причому незавжди добровільно. Старшинами і підстаршинами служили бувші вояки Армії УНР з емігрантів. Козацькі колабораціоністські частини використовувалися для охоронної служби та боротьби з радянськими партизанами і каральних акцій проти населення. Все ж таки, нацисти не довіряли таким формуванням і багато з них були розформовані у 1943–1944 рр. за зв'язки з ОУН. Таким чином, український вільнокозацький рух не став масовим на окупованих територіях і дискредитував себе службою окупантам.

Список використаних джерел

1. Коваль М. В. Україна у Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.): Спроба сучасного концептуального бачення / М. В. Коваль. – К.: Інститут історії України, 1994. – 58 с.
2. Коваль М. В. Україна: 1939–1945: Маловідомі і непрочитані сторінки історії / М. В. Коваль. – К.: Вища школа, 1995. – 194 с.
3. Муковський І. Лисенко О. Українці у збройних формуваннях країн – учасниць Другої світової війни // Сурмач. Орган Об'єднання бувших вояків – українців у Великій Британії. – Лондон – Львів, 1995. – Ч. 1–4 (122–125). – С. 22–25.
4. Муковський І. Т., Лисенко О. Є. Звитяга і жертвність: Українці на фронтах Другої світової війни / за ред. В. Д. Коначе-

вича. – К.: Пошуково-вид. агентство “Книга Пам'яті України”. – 1996. – 568 с.

5. Александров К. М. Казачество России в 1941–1943 гг.: неизвестные страницы истории // Новый Часовой. – 1995. – № 3. – С. 76–95.
6. Александров К. М. Трагедия русского казачества 1943–1944 гг. / К. М. Александров // Новый Часовой. – 1996. – № 4. – С. 97–114.
7. Кринко Е. Ф. Оккупационный режим на Кубани, 1942–1943 гг.: дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02 / Кринко Евгений Федорович. – Москва, 1997. – 247 с.
8. Дробязко С. И. Восточные формирования в составе Вермахта, 1941–1945 гг.: дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02 / Дробязко Сергей Игоревич. – Москва, 1997. – 208 с.
9. Окорочков А. В. Казаки и русское освободительное движение / А. В. Окорочков // Материалы по истории Русского Освободительного Движения (1941–1945): сб. статей, документов, воспоминаний / под общ. ред. А. В. Окорочкова. – М.: Грааль, 1997. – С. 232–253.
10. Александров К. М. Казачество России во Второй мировой войне: К истории создания Казачьего Стана (1942–1943 гг.) / К. М. Александров // Новый Часовой. – СПб., 1997. – № 5. – С. 163–177.
11. Дробязко С. И. Казачьи части в составе Вермахта / С. И. Дробязко // Материалы по истории Русского Освободительного Движения (1941–1945): сб. статей, документов, воспоминаний / под общ. ред. А. В. Окорочкова. – М.: Грааль, 1997. – С. 182–232.
12. Окорочков А. В. Антисоветские воинские формирования в годы Второй мировой войны: монография / Окорочков А. В.; Военный ун-т; Ответ. ред. кап. I ранга Д. Н. Филипповых. – М., 2000. – 174 с.
13. Кринко Е. Ф. Жизнь за линией фронта: Кубань в оккупации (1942–1943 гг.) / Е. Ф. Кринко. – Майкоп, 2000. – 242 с.
14. Между Россией и Сталиным: российская эмиграция и Вторая мировая война / [С. И. Дробязко и др.]. – М.: РГГУ, 2004. – 346 с.
15. Александров К. Русские солдаты Вермахта: герои или предатели: [сборник статей и материалов] / К. Александров. – М.: Яуза, Эксмо, 2005. – 748 с.
16. Дробязко С. И. Под знаменами врага. Антисоветские формирования в составе германских вооруженных сил 1941–1945 / С. И. Дробязко. – М.: Эксмо, 2005. – 606 с.
17. Табунщикова Л. В. Донские антисоветские казачьи структуры и Германия в 1918 и 1941–1945 гг.: дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02 / Табунщикова Людмила Викторовна. – Ростов на Дону, 2003. – 177 с.
18. Крикунов П. Н. Идеология и политика коллаборационизма в среде казачества в годы Второй мировой войны: дис. ... канд. полит. наук: 23.00.02 / Крикунов Петр Николаевич. – Москва, 2004. – 181 с.
19. Шайкан В. О. Колабораціонізм на території рейхскомісаріату “Україна” та військової зони в період Другої світової війни: монографія / В. О. Шайкан / відп. ред. О. С. Лисенко; НАН України, Ін-т історії України. – Кривий Ріг: Мінерал, 2005. – 468 с.
20. Фуллер Дж. Кавалерийские части Германии во Второй мировой войне / Дж. Фуллер; пер. с англ. Г. Г. Вершубской. – М.: ООО “Издательство АСТ”: ООО “Издательство Астрель”, 2003. – 62, [2] с.
21. Krause Werner H. Kosaken und Wehrmacht: der Freiheitskampf eines Volkes / Werner H. Krause. – Graz: Stocker, 2003. – 320 p.
22. Ланнуа Ф. Казаки Паннвица. 1942–1945 / Француа де Ланнуа. – Москва – АСТ, 2006. – 243 с.
23. Боляновский А. Украинские военные формирования в збройних силах Німеччини (1939–1945) / А. Боляновський. – Львів, 2003. – 685 с.
24. Українська політична еміграція, 1919–1945 / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України; Центральний держ. архів громадських об'єднань України / Ю. А. Левенеч (ред. кол.), В. С. Лоцицький (упоряд.). – К.: Парламентське видавництво, 2008. – 925 с.
25. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 269. – Оп. 2. – Спр. 129.
26. Сергійчук В. Український здиг / В. Сергійчук. – К.: Київський національний університет. Кн. 5: Наддніпрянщина. 1941–1955. – К.: [б.в.], 2005. – 833 с.
27. Из сообщения начальника 4 Управления НКВД СССР Су-

доплата заместителю начальника 3 управления НКВД СССР Илюшину. 5 декабря 1942 г. № 7/с/97 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.chornoshlychnyk.at.ua/publ/nkvd_dopovid_pro...ukr...45

28. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Ч. 1. – Спр. 115.

29. Российский государственный архив социально-политической истории (РГАСПИ, г. Москва). – Ф. 625. – Оп. 1. – Д. 45.

30. Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ, г. Москва). – Ф. Р.5762. – Оп. 1. – Д. 67.

31. ЦДАГО України. – Ф. 62. – Оп. 1. – Спр. 211.

32. Там само. – Спр. 227.

33. Там само. – Спр. 196.

References

1. Koval' M. V. Ukrai'na u Drugij svitovij i Velykij Vitchyznjanyh vijnah (1939–1945 rr.): Sproba suchasnogo konceptual'nogo bachennja / M. V. Koval'. – K. : Instytut istorii' Ukrai'ny, 1994. – 58 s.

2. Koval' M. V. Ukrai'na: 1939–1945: Malovidomi i neprochytani storinky istorii' / M. V. Koval'. – K. : Vyshha shkola, 1995. – 194 s.

3. Mukovs'kyj I. Lysenko O. Ukrai'nci u zbrojnyh formuvannjah krai'n-uchasnyč' Drugoi' svitovoi' vjny // Surmach. Organ Ob'jednannja buvshyh vojakiv – ukrai'nciv u Velykij Brytanii'. – London – L'viv, 1995. – Ch. 1–4 (122–125). – S. 22–25.

4. Mukovs'kyj I. T., Lysenko O. Je. Zvytjaga i zhertovnist': Ukrai'nci na frontah Drugoi' svitovoi' vjny / Za red. V. D. Konashevycha. – K. : Poshukovo – vyd. agentstvo “Knyga Pam'jati Ukrai'ny”. – 1996. – 568 s.

5. Aleksandrov K. M. Kazachestvo Rossii v 1941–1943 gg.: neizvestnye stranicy istorii' // Novyj Chasovoj. – 1995. – № 3. – S. 76–95.

6. Aleksandrov K. M. Tragedija russkogo kazachestva 1943–1944 gg. / K. M. Aleksandrov // Novyj Chasovoj. – 1996. – № 4. – S. 97–114.

7. Krinko E. F. Okkupacionnyj rezhim na Kubani, 1942–1943 gg.: dis. ... kand. ist. nauk : 07.00.02 / Krinko Evgenij Fedorovich. – Moskva, 1997. – 247 s.

8. Drobjazko S. I. Vostochnye formirovanija v sostave Vermahta, 1941–1945 gg.: dis. ... kand. ist. nauk : 07.00.02 / Drobjazko Sergej Igorevich. – Moskva, 1997. – 208 s.

9. Okorokov A. V. Kazaki i russkoe osvoboditel'noe dvizhenie / A. V. Okorokov // Materialy po istorii Russkogo Osvoboditel'nogo Dvizhenija (1941–1945): Sb. statej, dokumentov, vospominanij / Pod obshh. red. A. V. Okorokova. – M. : Graal', 1997. – S. 232–253.

10. Aleksandrov K. M. Kazachestvo Rossii vo Vtoroj mirovoj vojne: K istorii sozdanija Kazach'ego Stana (1942–1943 gg.) / K. M. Aleksandrov // Novyj Chasovoj. – SPb., 1997. – № 5. – S. 163–177.

11. Drobjazko S. I. Kazach'i chasti v sostave Vermahta / S. I. Drobjazko // Materialy po istorii Russkogo Osvoboditel'nogo Dvizhenija (1941–1945): Sb. statej, dokumentov, vospominanij / Pod obshh. red. A. V. Okorokova. – M. : Graal', 1997. – S. 182–232.

12. Okorokov A. V. Antisovetskie voinskie formirovanija v gody Vtoroj mirovoj vojny: Monografija / Okorokov A. V. ; Voennyj un-t; Otvet. red. kap. I ranga D. N. Filippovyh. – M., 2000. – 174 s.

13. Krinko E. F. Zhizn' za linij fronta: Kuban' v okkupacii (1942–1943 gg.) / E. F. Krinko. – Majkop, 2000. – 242 s.

14. Mezhdju Rossiej i Stalinym: rossijskaja jemigracija i Vtoraja mirovaja vojna / [S. I. Drobjazko i dr.]. – M. : RGGU, 2004. – 346 s.

15. Aleksandrov K. Russkie soldaty Vermahta: geroi ili predатели: [sbornik statej i materialov] / K. Aleksandrov. – M. : Jauza, Jeksmo, 2005. – 748 s.

16. Drobjazko S. I. Pod znamjonami vraga. Antisovetskie formirovanija v sostave germanskih vooruzhennyh sil 1941–1945 / S. I. Drobjazko. – M. : Jeksmo, 2005. – 606 s.

17. Tabunshhikova L. V. Donskie antisovetskie kazach'i struktury i Germanija v 1918 i 1941–1945 gg.: dis. ... kand. ist. nauk : 07.00.02 / Tabunshhikova Ljudmila Viktorovna. – Rostov na Donu, 2003. – 177 s.

18. Krikunov P. N. Ideologija i politika kollaboracionizma v srede kazachestva v gody Vtoroj mirovoj vojny: dis. ... kand. polit. nauk : 23.00.02 / Krikunov Petr Nikolaevich. – Moskva, 2004. – 181 s.

19. Shajkan V. O. Kollaboracionizm na terytorii' rejhskomisariatu “Ukrai'na” ta vijs'kovoi' zony v period Drugoi' svitovoi' vjny: Monografija / Vidp. red. O. Je. Lysenko ; NAN Ukrai'ny, In-t istorii' Ukrai'ny. – Kryvyj Rig : Mineral, 2005. – 468 s.

20. Foulter Dzh. Kavalerijskie chasti Germanii vo Vtoroj mirovoj

vojne / Dzh. Foulter ; Per. s angl. G. G. Vershubskoj. – M. : OOO “Izdatel'stvo AST”: OOO “Izdatel'stvo Astrel'”, 2003. – 62,[2] s.

21. Krause Werner H. Kosaken und Wehrmacht: der Freiheitskampf eines Volkes / Werner H. Krause. – Graz : Stocker, 2003. – 320 p.

22. Lannua F. Kazaki Pannvica. 1942–1945 / Francua de Lannua. – Moskva – AST, 2006. – 243 s.

23. Boljanovs'kyj A. Ukrai'ns'ki vijs'kovi formuvannja v zbrojnyh sylah Nimechchyny (1939–1945) / A. Boljanovs'kyj. – L'viv, 2003. – 685 s.

24. Ukrai'ns'ka politychna emigracija, 1919–1945 / Instytut politychnyh i etnonacional'nyh doslidzhen' im. I. F. Kurasa NAN Ukrai'ny; Central'nyj derzh. arhiv gromads'kyh ob'jednan' Ukrai'ny / Ju. A. Levenec' (red. kol.), V. S. Lozyc'kyj (uporjad.). – K. : Parlaments'ke vydavnytvo, 2008. – 925 s.

25. Central'nyj derzhavnyj arhiv gromads'kyh ob'jednan' Ukrai'ny (dali – CDAGO Ukrai'ny). – F. 269. – Op. 2. – Spr. 129.

26. Sergijchuk V. Ukrai'ns'kyj zdvyg / V. Sergijchuk. – K. : Kyi'vs'kyj nacional'nyj universytet. Kn. 5: Naddniprjanshyna. 1941–1955. – K. : [b.v.], 2005. – 833 s.

27. Iz soobshhenija nachal'nika 4 Upravlenija NKVD SSSR Sudoplatova zamestitelju nachal'nika 3 upravlenija NKVD SSSR Iljushinu. 5 dekabnja 1942 g. № 7/s/97 [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: http://www.chornoshlychnyk.at.ua/publ/nkvd_dopovid_pro...ukr...45

28. CDAGO Ukrai'ny. – F. 1. – Op. 23. – Ч. 1. – Спр. 115.

29. Rossijskij gosudarstvennyj arhiv social'no – politicheskoi istorii (RGASPI, g. Moskva). – F. 625. – Op. 1. – D. 45.

30. Gosudarstvennyj arhiv Rossijskoj Federacii (GARF, g. Moskva). – F. R.5762. – Op. 1. – D. 67.

31. CDAGO Ukrai'ny. – F. 62. – Op. 1. – Спр. 211.

32. Там само. – Спр. 227.

33. Там само. – Спр. 196.

Vasylychuk G. N., Doctor of Historical Sciences, Professor, head of Postgraduate and Doctoral Zaporizhzhya National University (Ukraine, Zaporozhye), historyhena@mail.ru

Bondarenko V. G., Candidate of Historical Sciences, Doctoral student Department of World History and International relations Zaporizhzhya National University (Ukraine, Zaporozhye), vobondarenko@yandex.ru

Cossack units collaborated with the enemy in the occupied territories of Ukraine in 1941–1944

The purpose of this paper is to explore Free Cossacks collaborationist units in the occupied territories of Ukraine in 1941–1944. The objectives are to analyze the paper attempts to revive Free Cossacks emigration movement in the occupied territories of Ukraine, to identify the main collaborationist units and where they are deployed, and to examine their activities, structure and their implications; consider their place in the collaborationist forces in the service of the Nazis. Article source steel archives of Ukrainian and foreign archives, periodicals of the time, personal documents. The article was used scientific methods of historicism, objectivity and systematic. Among the special historical methods were applied problem-chronological, comparative and genetic methods.

Keywords: Ukrainian Free Cossacks movement, collaboration, Cossack units, World War II, occupied the territory of Ukraine in 1941–1944.

Васильчук Г. Н., доктор исторических наук, профессор, заведующий отделом аспирантуры и докторантуры, Запорожский национальный университет (Украина, Запорожье), historyhena@mail.ru,

Бондаренко В. Г., кандидат исторических наук, докторант кафедры всемирной истории и международных отношений, Запорожский национальный университет (Украина, Запорожье), vobondarenko@yandex.ru

Казачьи коллаборационистские формирования на оккупированных территориях Украины в 1941–1944 гг.

Целью статьи является исследовать вольноказачьи коллаборационистские формирования на оккупированных территориях Украины в 1941–1944 гг. Задачами статьи являются проанализировать попытки вольноказачьей эмиграции возродить движение на оккупированных территориях Украины; определить основные коллаборационистские формирования и места их дислокации; изучить их деятельность, состав и последствия их применения; рассмотреть их место в системе коллаборационистских формирований на службе нацистов. Источниками статьи стали архивные фонды украинских и зарубежных архивов, периодическая печать того времени, документы личного происхождения.

Ключевые слова: украинское вольноказачье движение, коллаборационизм, казачьи части, Вторая мировая война, оккупированные территории Украины в 1941–1944 гг.

* * *